

УДК: 378.14+37.015.3+378.147+371

Ірина Панасюк

Комунікативний компонент у підготовці студентів до застосування тренінгів у школі

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Перетворення в українському освітньому середовищі на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості вимагають визначення нових стратегічних і тактичних орієнтирів у галузі педагогічної освіти. Необхідність появи нового змісту знання, яке пропонується у сфері освіти, актуалізує правомірність питання про модернізацію вищої педагогічної фізкультурної освіти, що вимагає переосмислення й реформування концептуальної бази підготовки майбутніх учителів фізичного виховання [7].

Аналіз державних документів, науково-педагогічних та методичних джерел свідчить про зростання інтересу до проблеми вдосконалення освіти працівників сфери фізичного виховання й спорту. Зокрема, теорію та методику фізичного виховання обґрунтовували В. Видрін (1986), Л. Матвеев (2003), Ю. Ніколаєв (2004), Б. Шиян (2005); здобутки й недоліки розбудови системи фізичного виховання визначав С. Канішевський (1998), науково-освітній трансфер у системі підготовки кадрів у ВНЗ фізкультурного профілю розглядав С. Кореневський (2003), авторський проект концепції модернізації процесу професійної підготовки фахівців із фізичної культури й спорту запропонували Л. Лубишева, В. Магін (2003), на актуальності проблем модернізації та реформуванні системи фізичного виховання наголошували Г. Наталов, 2003, С. Операйло, 2006, Р. Раєвський, 2002 й ін. Проблема підготовки майбутніх учителів фізичного виховання була в центрі уваги дисертаційних досліджень таких науковців, як А. Домашенко, В. Соколов, О. Трещева та ін. [5].

Сучасний підхід до навчання студентів факультету фізичного виховання і спорту має забезпечувати відповідний рівень знань випускників, створювати можливості для формування в майбутніх учителів фізичного виховання активної життєвої позиції, розвивати широкий світогляд та педагогічне мислення, психолого-педагогічні здібності й педагогічну майстерність. Ураховуючи специфіку роботи педагогів цього фаху, актуальною вважаємо проблему формування в них умінь і навичок розв'язувати практичні завдання в різних психолого-педагогічних ситуаціях, досліджувати рівень розвитку міжособистісних відносин серед учнів, виявляти їхні життєві цінності й формувати ціннісне ставлення до здорового способу життя, відкривати учням їхні можливості в особистісному зростанні та розвитку [6].

Домінуючу роль у професійній діяльності будь-яких фахівців відіграє процес прийому-передачі інформації (комунікація) (Н. П. Волков, І. А. З'язюна, Л. О. Ковальчук, Г. А. Омеляненко). Зазначимо, що спілкування – це специфічна форма взаємодії й взаємовпливу суб'єктів, що породжена потребами спільної діяльності [2; 4]. Оскільки йдеться про підготовку вчителя фізичної культури як об'єкта, який має й повинен, використовуючи різні підходи зацікавлення людей до занять фізичними вправами, то педагогічне спілкування як система психолого-педагогічної взаємодії між учителем та учнем спрямоване на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності. На думку Г. А. Омеляненко, педагогічне спілкування є безпосередньою формою прояву комунікації в навчально-виховному процесі між педагогом і вихованцем, яка спрямована на формування й розвиток особистості, виховання, спільне розв'язання різноманітних педагогічних завдань, створення умов для реалізації творчих здібностей [4].

Підвищені вимоги до особистості вчителя обумовлюються тим, що в школі найважливішу роль відіграють особливості взаємодії педагога з учнями. Якщо брати до уваги, що особистість учителя – один із ключових факторів, які забезпечують ефективність навчання та виховання, то виникає питання про той позитивний вплив, який може здійснювати педагог на вихованців і на процес формування суб'єкт-суб'єктних відносин у школі за допомогою впровадження тренінгових занять.

Один із важливих факторів успішності проведення тренінгів формування комунікативної компетентності майбутніх учителів, яка розглядається як «інтегрований результат, що передбачає зміщення

акцентів із накопичення знань, умінь і навичок до формування й розвитку здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності» [1, с. 408], зокрема в умінні вчителя здійснювати комунікативну взаємодію з учнями (слухати, чути й розуміти школяра, створювати продуктивне комунікативне навчально-пізнавальне та виховне середовище).

Учитель загальноосвітньої школи має оволодіти ще під час навчання у вищому навчальному закладі способами ефективної взаємодії з учнями, конструктивно передавати інформацію й прагнути до реалізації педагогічних цілей і створення позитивного ставлення школярів до навчання й спілкування з педагогом. Відтак актуалізується проблема формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя фізичного виховання, який почасти більше проводить часу з учнями, ніж будь-який інший фахівець, оскільки проводить заняття і за навчальним планом, і в спортивних секціях, гуртках, на змаганнях тощо [5].

Роль інтерактивних технологій навчання у формуванні комунікативної компетенції майбутнього педагога досліджувала Л. Любчак [3], навчальний тренінг розглядав як важливий складник у професійній підготовці вчителів і формування особистості школяра.

Тему дослідження виконано згідно з науковою темою кафедри педагогіки «Професійно-педагогічні засади підготовки фахівців», що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Завдання дослідження – визначити рівень сформованості комунікативного компонента підготовки студентів до застосування тренінгів у роботі з учнями загальноосвітніх шкіл.

Методи дослідження – тестування, самооцінка студентів за допомогою опитувальників, тестів та анкет, аналіз, методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ми звернули увагу на той факт, що здійснення комунікативної підготовки майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі починається ще на першому курсі з вивчення дисципліни «Загальна психологія», коли в студентів формується первинне уявлення про спілкування, емпатію, атракцію. На старших курсах, вивчаючи «Вікову і педагогічну психологію», майбутні вчителі фізкультури знайомляться з розвитком цих аспектів спілкування в онтогенезі та розглядають їх як елементи педагогічної дії. Під час проходження педагогічної практики студенти мають можливість спостерігати за особливостями спілкування на рівні «вчитель-учень». Для формування комунікативних умінь у майбутніх учителів фізичного виховання ми за домовленістю з викладачами психології використовували в експериментальних групах соціально-психологічні тренінги, спрямовані на підготовку до спілкування педагогів і школярів, тренінги міжособистісної взаємодії, тренінги на розвиток комунікації й, зокрема, невербальної, тренінг ефективного спілкування та ін. У процесі такого навчання студентам пропонувалося виконувати завдання, які надалі можна використовувати в педагогічній діяльності, а саме: вправи невербальної комунікації, на активне слухання, позитивне висловлювання тощо, тобто здійснювати креативний підхід до педагогічної діяльності, як пропонує D. Sapp [5].

Поставивши за мету дослідити методику підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до застосування тренінгів у навчальному процесі загальноосвітньої школи, ми розподілили цей процес на етапи: підготовчий, виконавчий і результативний, кожен із яких відзначається своєю специфікою.

У дослідженні брали участь 421 студент 1 курсу і 407 студентів 4 курсу, які були розподілені на контрольну та експериментальну групи. Оскільки в майбутніх педагогів ще не сформовані на достатньому рівні вміння й навички у сфері педагогічного спілкування, то в експериментальних групах на практичних заняттях із психолого-педагогічних дисциплін викладачі використовували спеціальні тренінгові вправи для формування вмінь оптимально застосовувати одержані знання спочатку в змодельованих педагогічних ситуаціях на заняттях із «Методики фізичного виховання», потім – під час педпрактики, а надалі – у професійній діяльності.

Тренінг спілкування, комунікативної компетенції спрямований саме на научіння проведення будь-якої розмови, публічної комунікації, що розвиває здібності налагоджувати й підтримувати міжособистісні відносини на рівні «вчитель-учень», «учитель-учитель», «учитель-батьки учнів». Такий тренінг спілкування містив прийоми особистісного впливу та контрвпливу, збагачував учасників технологіями протистояння вербальної агресії, умінню знаходити комунікативні канали з учнями за допомогою невербальної комунікації.

Навчання студентів експериментальних груп ефективної педагогічної взаємодії в умовах тренінгу супроводжувалося певними перевагами перед традиційним (лекції, семінари). Вони полягали в моделюванні реальних ситуацій педагогічного спілкування, що давало змогу під час занять із «Ме-

тодики фізичного виховання» (тут і зараз) обговорити зі студентами ефективні прийоми й техніки взаємодії, вербальний репертуар, запропонувати різні вправи та рольові ігри для закріплення конструктивних навичок партнерського спілкування. Тому ми розглядаємо спілкування як вид професійної (педагогічної) діяльності вчителя фізичного виховання для взаємодії з учнями, обміну інформацією під час навчально-виховного процесу й досягнення розуміння між суб'єктами освітнього процесу на основі зазначених цілей.

Студенти експериментальних груп чітко усвідомлювали, що, вступаючи в спілкування в процесі своєї професійної діяльності, учитель фізкультури прагне досягти конкретної мети, а саме:

- розвивати особистісні й ділові якості, формувати власні професійні вміння та навички доступно й логічно передавати необхідну навчальну інформацію учням;
- формувати в процесі спілкування ставлення до себе, до інших людей, до суспільства в цілому;
- здійснювати необхідну корекцію в діяльності учнів, актуалізувати мотивацію їхньої поведінки;
- проводити обмін емоційними станами та почуттями.

Навчання спілкування студентів в умовах тренінгу мало дві основні мети: навчання спонтанності поведінки та розширення рольового репертуару за допомогою програвання різноманітних ролей. Учасники тренінгів на заняттях із «Методики фізичного виховання» мали можливість вільного вибору способів розв'язання проблем взаємодії людини з людиною, обґрунтування та розуміння доцільності такого вибору. Унаслідок ігрового характеру групової роботи полегшувався процес анамнезу ситуації учасниками, які спостерігали за грою, а це створювало можливості для детального аналізу ситуації. Відтак, гра в умовах тренінгу ставала засобом розвитку особистості для студентів експериментальних груп, а не просто цікавим проведенням заняття, про що зазначали студенти контрольних груп.

Комунікативний компонент, рівень сформованості якого ми визначали за допомогою тестування, самооцінки студентів за допомогою опитувальників, тестів та анкет на першому й четвертому курсах, аналізу участі студентів у тренінгах і їх самостійного проведення на заняттях із «Методики фізичного виховання, які проводилися під час педагогічної практики.

Результати визначення рівнів сформованості комунікативного компонента підготовки студентів до застосування тренінгів у роботі з учнями загальноосвітніх шкіл відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів фізичного виховання

Курс	Групи	КС	Рівні сформованості комунікативної компетентності							
			високий		достатній		задовільний		низький	
			КС	%	КС	%	КС	%	КС	%
I курс	КГ	210	8	3,81	52	24,76	123	58,57	27	12,86
	ЕГ	211	7	3,32	50	23,7	128	60,66	26	12,32
IV курс	КГ	203	9	4,43	57	28,08	111	54,68	26	12,81
	ЕГ	204	23	11,28	116	56,86	57	27,94	8	3,92

Примітка: КГ – контрольна група; ЕГ – експериментальна група; КС – кількість студентів.

Аналіз отриманих даних дає змогу зробити висновок, що в експериментальних групах виявляються більш значущі зміни в показниках рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів від першого до четвертого курсів, ніж у студентів контрольних груп, а саме:

– кількість студентів ЕГ, яким властивий високий рівень комунікативної компетентності, зростає від I до IV курсу на 7,96 % (від 3,32 % до 11,28 %), а в контрольних групах цей показник збільшився тільки на 0,62 % (від 3,81% до 4,43 %);

– кількість студентів із достатнім рівнем комунікативної компетентності зростає в ЕГ на 33,16 % (від 23,7 % до 56,86 %), а в КГ – на 3,32 % (від 24,76 % до 28,08 %);

– зберігається закономірність до зменшення кількості студентів із задовільним рівнем сформованості комунікативної компетентності: в ЕГ – на 32,72 % (від 60,66 % до 27,94 %), а в КГ – на 3,89 % (від 58,57 % до 54,68 %);

– подібна ситуація спостерігається із кількістю студентів, яким властивий низький рівень комунікативної компетентності: в ЕГ їх зменшилося на 8,4 % (від 12,32 % до 3,92 %), а в КГ – тільки на 0,05 % (від 12,86 % до 12,81 %).

Під час вступного контролю та в контрольних і експериментальних групах високий рівень комунікативної компетенції (КК) – 3,81 % студентів у КГ (3,32 % в ЕГ). Після проведення експерименту високий рівень комунікативної компетенції визначався в 4,43 % студентів КГ і в 11,28 % студентів ЕГ. Комунікативна компетентність на достатньому рівні була сформована у 24,76 % студентів КГ (в ЕГ – у 23,7 %). Після проведення експерименту достатній рівень КК – у 28,08 % студентів КГ (в ЕГ – у 56,86 % студентів IV курсу). Аналіз показників задовільного рівня сформованості компонентів підготовки студентів I курсу КГ до впровадження тренінгів у школі дає змогу визначити, що КК – 58,57 % першокурсників (в ЕГ – 60,66 %). Після проведення експерименту показники задовільного рівня сформованості змінилися за показниками комунікативного компонента в КГ – 54,68 %, а в ЕГ – 27,94 % студентів. Така ж закономірність спостерігається й щодо показників низького рівня сформованості за даними КК у КГ – 12,81 %, а в ЕГ – 3,92 % студентів.

Порівняльний аналіз динаміки формування комунікативної компетентності студентів, що лежить в основі реалізації комунікативного компонента підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до використання тренінгів у школі, показав, що студенти експериментальних груп, які навчалися за методикою, запропонованою в дослідженні, показують кращі результати, ніж студенти контрольних груп, що підтверджує ефективність нашої методики.

В умовах ігрової ситуації тренінгу учасники експериментальних груп стикалися із ситуаціями, які є ідентичними тим випадкам, що притаманні реальній педагогічній діяльності, а також із необхідністю змінювати свої установки у взаємодії з різними психологічними типами учнів. У такий спосіб створювались умови для формування нових, більш ефективних комунікативних навичок майбутніх учителів. Оскільки інтенсифікація навчання досягається не просто за рахунок виконання дій, а суттєво залежить від чуттєво-пізнавального включення майбутнього педагога в драматизаційний процес, то застосування тренінгів у процесі навчання студентів – майбутніх учителів фізичного виховання – давало змогу переключати центр уваги студентів із засвоєних теоретичних знань про спілкування, одержаних на заняттях із «Психології», на формування навичок та вмінь спілкуватися на заняттях із «Методики фізичного виховання». Студенти експериментальних груп систематично набували практичних умінь здійснювати комунікативну взаємодію в умовах тренінгу й відтак більше виявляли прагнення освоїти методику самостійного проведення таких занять, ніж студенти КГ.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Комунікативний компонент, критерієм якого ми визначили компетентність у спілкуванні, сформованість у студентів умінь доступно й логічно передавати необхідну інформацію учням, на основі знань і вмінь застосовувати моделі педагогічного спілкування. Адже доведено, що ступінь інтерактивної взаємодії залежить від ефективності групової роботи. Водночас інтерактивна група в багатьох відношеннях має переваги перед будь-якою іншою, аналогічною за складом. За умови інтерактивного спілкування студенти запозичували один від одного те, чого не можна набути в інших навчальних групах, а успішність їхньої спільної діяльності визначалося не тільки активністю кожного, скільки оптимальністю їхньої взаємодії між собою, стратегією й тактикою спільних зусиль.

Груповий спосіб прийняття рішення був особливо ефективним у тих випадках, коли проблема, що обговорювалася, мала творчий характер і кілька варіантів розв'язання. Розглядаючи власний стиль спілкування крізь призму роботи в групі тренінгу, студенти відзначали позитивні аспекти й недоліки у своїх педагогічних уміннях роботи з учнями. У процесі спостережень за роботою студентів на заняттях із «Методики фізичного виховання» виявилось, що в учасників експериментальних груп техніка продуктивного спілкування розвинута краще, ніж у студентів КГ. Отже, систематична інтерактивна взаємодія студентів експериментальних груп під час їхньої участі в тренінгах на заняттях із психолого-педагогічних дисциплін і «Методики фізичного виховання» сприяла формуванню комунікативної компетентності майбутніх учителів фізичного виховання, що знайшло відображення в ефективному оволодінні моделями педагогічного спілкування.

Перспективи подальших досліджень проблеми можуть бути пов'язані з конструюванням дидактичних матеріалів та розробкою тренінгових програм для їх застосування в загальноосвітній школі та підготовки майбутніх учителів.

Список використаної літератури

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

2. Іванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів : автореф дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. І. Іванова. – К., 2007. – 20 с.
3. Любчак Л. В. Роль інтерактивних технологій навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутнього педагога / Л. В. Любчак // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини / гол. ред. Н. С. Побірченко. – Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2007. – Вип. 19. – С. 28–34.
4. Омеляненко Г. А. Особливості педагогічної взаємодії в умовах інформаційно-навчального середовища у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту / Г. А. Омеляненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. : ХДАДМ (XXIII), 2009. – № 8. – С. 116–118.
5. Панасюк І. В. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до застосування тренінгів у навчальному процесі загальноосвітньої школи : автореф дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського ; І. В. Панасюк. – Одеса, 2009. – 23 с.
6. Панкратович Т. М. Развитие коммуникативной компетентности учителя физической культуры в системе повышения профессиональной квалификации : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Т. М. Панкратович. – Магнитогорск, 2007. – 20 с.
7. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 208 с.

Анотації

Завдання дослідження – оцінити рівень сформованості комунікативного компонента (КК) на завершальному етапі дослідження, яке проводилося під час педагогічної практики. Установлено, що в майбутніх учителів фізичної культури потрібно формувати вміння створювати комунікативне середовище для успішної міжособистісної взаємодії з учнями при проведенні тренінгових занять. Під час порівняльного аналізу виявлено динаміку формування КК студентів. Експеримент показав, що в основі реалізації КК підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до застосування тренінгів у школі студенти ЕГ, які навчалися за методикою, запропованою в дослідженні, показали кращі результати, ніж представники КГ, що підтверджує ефективність методики. Доведено, що ступінь інтерактивної взаємодії залежить від ефективності групової роботи. Систематична інтерактивна взаємодія студентів ЕГ під час участі в тренінгах сприяла формуванню КК майбутніх учителів, що знайшло відображення в ефективному оволодінні моделями педагогічного спілкування.

Ключові слова: комунікативний, методика, учитель, учень, тренінг.

Ирина Панасюк. Коммуникативный компонент в подготовке студентов к использованию тренингов в школе. Задание исследования – оценить уровень сформированности коммуникативного компонента (КК) на заключительном этапе исследования, которое проводилось во время педагогической практики. Установлено, что у будущих учителей физической культуры необходимо формировать умение создавать коммуникативную среду для успешного межличностного взаимодействия с учениками во время проведения с ними тренинговых занятий. В сравнительном анализе установлена динамика формирования КК студентов. Эксперимент показал, что в основе реализации КК подготовки будущих учителей физического воспитания к использованию тренингов в школе студенты экспериментальных групп (ЭГ), которые обучались по методике, предложенной в исследовании, показывают лучшие результаты, нежели студенты контрольных групп (КГ), что подтверждает эффективность методики. Доказано, что степень интерактивного взаимодействия зависит от эффективности групповой работы. Систематическое интерактивное взаимодействие студентов ЭГ во время участия в тренингах способствовало формированию КК будущих учителей, что нашло отображение в эффективном овладении моделями педагогического общения.

Ключевые слова: коммуникативный, методика, учитель, ученик, тренинг.

Irina Panasiuk. Communicative Component in Preparation of Students to Training Usage at School. The task of the research was to estimate the level of development of communicative component (CC) at the final stage of the study which was conducted while teaching practice. It was established that it's necessary to form skills of creating of communicative environment among future physical education teachers in order to create successful interpersonal interaction with students while conducting training classes with them. In comparative analysis it was found out the dynamics of formation of communicative component among students. The experiment has shown on the basis of communicative realization component of preparation of future physical education teachers to usage of trainings at school that students of experimental groups who studied according to the method presented which the research show better results than students of control groups. This proves the effectiveness of methodology. It was proved that the level of interactive communication of students depends on the effectiveness of group work. Systematic interactive cooperation of students of experimental group while participating in trainings helped in formation of communicative competence of future teachers and this found its reflection in effective mastering of models of pedagogical communication.

Key words: communicative, methodology, teacher, pupil, training.